

พืชไร่พื้นเมืองภาคใต้ ... ของดีที่อาจสูญหาย

จิระ สุวรรณประเสริฐ ศูนย์วิจัยพืชไร่สงขลา

ภาคใต้ก็มีการปลูกพืชไร่กันหลายชนิดเช่นกัน แต่เป็นการปลูกที่สอดคล้องกับระบบการปลูกพืชหลัก ทั้งนาข้าว และไม้ผล - ไม้ยืนต้น โดยมีทั้งการปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อการจำหน่ายเป็นรายได้เสริม จึงแตกต่างกับพื้นที่ส่วนอื่นของประเทศที่ปลูกเป็นพืชเชิงเดี่ยวหรือทำเป็นอาชีพหลัก สถิติพื้นที่ปลูก ปริมาณผลผลิตรวม ในกรณีของพืชไร่ภาคใต้จึงเป็นเรื่องที่ไม่มีการบันทึกอย่างถูกต้องเป็นเรื่องเป็นราวเช่นในพืชอื่น ๆ ทำให้ภาพพืชไร่ในภาคใต้ไม่ชัดเจน จนถูกมองข้ามหรือไม่ได้รับการสนับสนุนในการศึกษาวิจัยอย่างเพียงพอมาเป็นเวลานานแล้ว ทั้ง ๆ ที่ลักษณะการปลูกเช่นนี้คือการทำการเพื่อการพึ่งพาตนเอง ใช้ทรัพยากรแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัวให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสร้างความมั่นคงด้านอาหาร

ภายใต้ภาพรวมของพืชไร่ในภาคใต้ ยังมีพืชไร่เฉพาะถิ่นอยู่หลายชนิดเช่นกัน โดยพืชไร่เหล่านี้เป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรมการบริโภคและวิถีการเกษตรของชาวใต้มาช้านานดังเช่น

ถั่วหรั่ง มันขี้หนู เป็นพืชที่มีถิ่นกำเนิดในทวีปอาฟริกา น่าจะเข้าสู่ภาคใต้ของประเทศไทยในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พืชทั้ง 2 ชนิดนี้ไม่มีการแยกแยะเป็นพันธุ์อย่างชัดเจนจึงไม่มีชื่อพันธุ์ สำหรับถั่วหรั่งพันธุ์พื้นเมือง หากดูจากความแตกต่างภายนอก พบว่ามีความแตกต่างของลักษณะใบอยู่ 2 แบบคือ ใบรูปทรงใบหอกที่พบได้ทั่วไป กับที่มีลักษณะใบผอมยาวที่พบมาในแถบจังหวัดปัตตานี มันขี้หนูก็ไม่มีการเรียกชื่อเป็นพันธุ์ ๆ แต่หากดูที่ลักษณะหัวพอจะแยกได้เป็น 3 ลักษณะคือ หัวทรงผอมยาวปลายแหลม หัวทรงกระบอก และหัวทรงกลม

มันพื้นเมือง ซึ่งจะหมายถึงมันในสกุลเดียวกับกลอย ได้แก่ มันอันชนิดต่าง ๆ มันหอม มันใหญ่หรือมันเหมรุ มันขาว มันหม (เขย่า) ฯลฯ และยังมีเผือกไร่ซึ่งเป็นพืชไร่ให้แป้งที่สำคัญอีกชนิดหนึ่ง พืชกลุ่มนี้นิยมใช้ทำขนมหวานและต้มกินในช่วงฤดูฝน

เต๋อย ข้าวฟ่างหางกระรอก และข้าวโพดข้าวเหนียว ก็เป็นธัญญาพืชที่อยู่คู่ไร่ในยามที่เริ่มมีการหักร้างถางพง หรือโค่นยางแก่เพื่อปลูกใหม่อย่างไม่เคยขาดในสมัยก่อนหน้า

ภาพการปลูกพืชเหล่านี้ในระบบการปลูกพืชของครัวเรือนเกษตรกรทั่วไป ซึ่งเป็นการปลูกแบบวิถีเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริงเริ่มเลือนหายไปเรื่อย ๆ ตามการเพิ่มขึ้นของการมุ่งเน้นการผลิตสินค้าเกษตรในเชิงพาณิชย์มากขึ้น โดยผลิตพืชชนิดใดชนิดหนึ่งเพื่อหวังขายทำกำไร หรือการเคลื่อนย้ายแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรม และการเปลี่ยนแปลงรสนิยมการบริโภคของเยาวชนรุ่นใหม่ นั่นคือเรากำลังทิ้งชุมทรัพย์ทางพันธุกรรมของพืชปลูกที่บรรพบุรุษของเราได้ศึกษาพัฒนาหรือเลือกสรรความเหมาะสมเอาไว้เป็นเวลานานแล้ว โดยที่เรายังไม่เคยศึกษาถึงคุณสมบัติความดีเด่นของพืชแต่ละชนิดเหล่านี้ หรือมีการศึกษากันเพียงน้อยนิด ซึ่งเป็นทั้งจากสาเหตุขาดการสนับสนุนการวิจัย และจากนักวิจัยไม่เข้าถึงภูมิปัญญาวิถีการเกษตรดั้งเดิมของบรรพบุรุษ จะมีอาการสะดุ้งขึ้นมาบ้างเป็นครั้งคราวเมื่อมีชาวต่างชาติทำการศึกษาริวิจัยและทยอยจดสิทธิบัตรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพที่เรามีอยู่ในมือแต่ไม่เคยคิดจะให้ความสำคัญมาก่อน เช่นเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่ญี่ปุ่น

มีการศึกษาคุณสมบัติของสารสกัดจากใบมันขี้หนูที่นำไปจากบ้านเรา พบว่าสามารถควบคุมเชื้อโรคเอตส์ได้ดีเป็นต้น แล้วทำไมเราเองไม่ศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ก่อนคนอื่นเขาบ้าง ทั้ง ๆ ที่เรามีอยู่ในมือมากมาย ถั่วหรั่งเป็นพืชที่ปลูกได้ดีในดินทรายจัดที่ปกติถูกทิ้งร้างไว้เฉย ๆ หัวมันขี้หนูก็มีแปงลักษณะพิเศษที่ต้มสุกแล้วจะไม่และไม่ว่าจะต้มซ้ำหลายรอบก็ตาม มันพื้นเมืองสามารถให้ผลผลิตหัวสดได้สูงถึง 10 ตันต่อไร่ภายในเวลา 7-8 เดือน โดยมีแปงและสารประกอบอื่นในหัวที่มีคุณสมบัติแตกต่างไปจากพืชหัวอื่น ๆ ในขณะที่มันสำปะหลังต้องใช้เวลาประมาณ 12 เดือน

การศึกษาเพื่อการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางพันธุกรรมของพืชไร่พื้นเมืองภาคใต้ ทั้งเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงพันธุ์พืชให้มีความดีเด่นยิ่งขึ้น หรือมีรูปลักษณะใหม่ที่ดึงดูดผู้บริโภค การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์อาหารเพื่อสุขภาพ และสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อสูง ล้วนเป็นแนวทางที่จะทำให้สิ่งที่กำลังจะถูกทอดทิ้งให้สูญหายไปกลับฟื้นขึ้นมาได้อย่างมีมูลค่า แต่ที่สำคัญที่สุดของที่สุดกว่าจะถึงวันที่งานวิจัยพืชไร่พื้นเมืองได้รับการสนับสนุน พันธุกรรมของพืชเหล่านี้จะต้องได้รับการอนุรักษ์ไว้ให้ได้เสียก่อน เพราะจากการออกไปสัมผัสกับเกษตรกรผู้ที่ยังคงปลูกมันพื้นเมืองอยู่ในปัจจุบันนี้ ทำให้รู้สึกน่าตกใจว่าอีกประมาณ 5 ปี ข้างหน้าอาจจะหาคนปลูกไม่ได้แล้ว เพราะหลายคนพูดในทำนองเดียวกันเช่น “แก่แล้วคงทำไม่ไหวอีก” “เด็กเดี๋ยวนี้ไม่รู้จักกินของแบบนี้แล้ว ปลูกแล้วจึงขายไม่ค่อยได้” ไม่เช่นนั้นแล้วในอนาคตพืชไร่พื้นเมืองภาคใต้อาจจะเหลือเป็นเพียงแค่ตำนานของกินในอดีต

หัวมันอันชนิดหนึ่ง

ถั่วหรั่งปลูกลงแซมในสวนยาง

แปลงปลูกมันอันในดินทรายจัด

แปลงปลูกมันชี้หนูแซมในสวนยาง

ลักษณะหัวมันชี้หนู

การปลูกพืชพื้นเมืองหลายชนิดรวมกันในแปลงเดียว

สภาพแปลงปลูกพืชไร่พื้นเมืองที่พบเห็นได้ทั่วไป
ในภาคใต้

ลักษณะการลงฝักของถั่วหรั่ง